

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ДЕЛЕГІТИМАЦІЇ ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ ВЛАДИ В ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

THE PLACE AND ROLE OF DELEGITIMATION OF PRESIDENTIAL POWER IN THE POLITICAL PROCESS

Стрелков В.В.,

*аспірант кафедри політології, управління та державної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

Явище делегітимації президентської влади натеper залишається малодослідженим у політичній науці. Разом із тим делегітимаційні процеси справляють усе більш відчутний вплив на політичні системи держав світу та на політичні процеси в кожній окремо взятій країні. Особливо гостро проблеми делегітимації політичної влади відчула на собі українська держава. Із наслідками делегітимації президентської влади в Україні пов'язані такі трагічні сторінки її історії, як Революція Гідності (2013–2014 рр.) та війна на Донбасі (з 2014 р. і по сьогодні). Стан кризи легітимності, у якому перманентно перебуває політична влада в Україні, зумовлює актуальність дослідження процесу делегітимації президентської влади та делегітимаційних технологій, що використовуються в політичному процесі України з метою приведення президентської влади у нелегітимний стан.

У цій статті ми запропонували авторське визначення поняття «президентська влада». Також ми розкрили сутність поняття «делегітимація» через закономірності зворотного зв'язку в політичній системі суспільства. Розглянули науковий доробок українських учених, що досліджували проблеми теоретичної концептуалізації політичного процесу. Визначили сутнісні характеристики делегітимаційного процесу та його основні елементи: чинники, ресурси, інформаційний контент, канали та агенти комунікації, цільову аудиторію. Дослідили особливості застосування технологій делегітимації президентської влади та представили загальну концепцію етапів розробки делегітимаційних політичних технологій. Для кожного етапу розробки делегітимаційних технологій запропонували конкретні методи його реалізації. Визначили місце та роль процесу делегітимації президентської влади у загальному політичному процесі.

Ключові слова: делегітимація, президентська влада, легітимність, політичний процес, політичні технології, делегітимаційні технології, делегітимаційний процес.

The phenomenon of delegitimation of presidential power today remains poorly understood in political science. At the same time, delegitimation processes have an increasingly significant impact on the political systems of the world and on the political processes in each individual country. The Ukrainian state felt the problem of delegitimation of political power especially acutely. The consequences of the delegitimation of the presidential power in Ukraine are connected with such tragic pages of its history as the Revolution of Dignity (2013–2014) and the war in Donbass (from 2014 to the present). The state of the crisis of legitimacy, in which the political power in Ukraine is permanently, determines the relevance of the study of the process of delegitimation of presidential power and delegitimation technologies used in the political process of Ukraine to bring presidential power into an illegitimate state.

In this article, we have proposed the author's definition of the concept of presidential power. We also revealed the essence of the concept of delegitimation through the laws of feedback in the political system of society. The scientific achievements of Ukrainian scientists who studied the problems of theoretical conceptualization of the political process were considered. The essential characteristics of the delegitimation process and its main elements were determined: factors, resources, information content, communication channels and agents, target audience. The peculiarities of application of technologies of delegitimation of the presidential power were investigated and the general concept of stages of development of delegitimation political technologies was presented. For each stage of development of delegitimation technologies specific methods of its realization were offered. The place and role of the process of delegitimation of presidential power in the general political process were determined.

Key words: delegitimation, presidential power, legitimacy, political process, political technologies, delegitimation technologies, delegitimation process.

Постановка проблеми. У суспільстві є різні види влади, різняться й підходи до її класифікації. Владу президента відносимо до влади політичної, адже вона є вираженням його політичної волі та має вплив на всю політичну сферу взаємин між індивідами, організаціями та соціальними групами. У політичній сфері життя суспільства, як виразник політичної волі, президент виступає суб'єктом впливу на діяльність та поведінку громадян та їх об'єднань, які виступають об'єктом політичного впливу у відносинах панування та підкорення.

Разом із тим президент обіймає відповідну посаду в структурній ієрархії держави, що дозволяє відносити посаду президента до системи інститутів держави та стверджувати про існування інституту президентства. Підтвердження відповідності цієї тези українським політичним реаліям знаходимо у 102 статті Конституції України, в якій зазначено, що Президент України є главою держави і виступає від її імені [1]. З вищезазначеного робимо висновок, що президентська влада є найвищим інституціональним рівнем політичної влади в державі,

вона покликана забезпечувати спроможність соціально-політичної системи, організаційною формою якої виступає держава, виконувати прийняті нею рішення та реалізовувати функції управління та вирішення конфліктів у суспільстві. Зважаючи на відсутність у науковій літературі чіткої дефініції поняття «президентська влада», автор пропонує власне визначення: *президентська влада* – це можливість і здатність очільника держави провадити свою політичну волю через систему повноважень і механізмів, що застосовуються від імені держави спеціально утвореними органами, установами та організаціями.

Легітимність президентської влади є її визначальною характеристикою. Можемо характеризувати президентську владу як легітимну в тому разі, якщо президент має здатність та можливість забезпечувати збереження та сталий розвиток політичної системи держави, спираючись на визнання та підтримку громадян. Слід зауважити, що легітимність – це не вихідний стан президентської влади, вона є станом набутих, і процес набуття владою легітимного стану називається легітимацією. Наше розуміння сутності делегітимації, як процесу зворотного стосовно легітимації, ґрунтується на закономірностях зворотного зв'язку у взаємодії політичної системи із навколишнім середовищем. У контексті нашої роботи такий зворотний зв'язок полягатиме в тому, що народ шляхом вільного волевиявлення легітимує закони та державні інститути, що сформовані із дотриманням його норм, разом із тим визнаючи свої зобов'язання щодо дотримання законів та виконання наказів і розпоряджень відповідних державних інститутів. Отже, *делегітимація* – це процес відчуження політичної влади від джерел легітимності, внаслідок якого відбувається втрата суб'єктності стосовно них.

На сучасному етапі державного будівництва в Україні політична влада перебуває в стані кризи легітимності. Ця проблема виникла через об'єктивно зумовлену історично політичну поляризацію українського суспільства та постійне загострення чинника поляризації в політичному процесі. Нині політтехнологи все частіше вдаються до застосування делегітимаційних технологій у виборчому процесі, адже вони ефективно діють у разі тотальної недовіри електорату до політичної влади. В таких умовах застосування делегітимаційних технологій несе у собі великі ризики негативного впливу не лише на репутаційний капітал окремо взятого політика, а й на політичні інститути суспільства. Потрібно констатувати, що стан кризи легітимності політичної влади вимагає встановлення місця та ролі делегітимації президентської влади в політичному процесі та визначення впливу делегітимаційних технологій на інститут президентства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на актуальність проблем кризи легітимності влади в політичному процесі України, особливу зацікавленість викликає науковий доробок вітчизняних науковців та міра висвітлення зазначеної тематики в українській політологічній науковій літературі. Різних аспектів дослідження проблем легітимності та делегітимації влади в політичному процесі торкалися такі українські науковці, як: А. Волинський, Л. Герасіна, С. Гайдай, А. Колодій, М. Лепський, І. Рибак та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Погоджуємось із думкою І. Рибак про те, що нині спостерігається певна обережність та уникнення широкого наукового впровадження концепту делегітимації як універсального поняття, що має значний теоретико-методологічний потенціал для пізнання феномена втрати політичної легітимності у всіх вимірах [2, с. 118–119]. Незважаючи на велику кількість праць, присвячених дослідженню політичних технологій, делегітимація влади як складова частина політичного процесу та технології делегітимації політичної влади як інструменти та засоби, що спрямовані на управління цим процесом, часто залишаються поза увагою науковців.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення місця та ролі делегітимації президентської влади в політичному процесі. Для досягнення цієї мети у статті ми вирішили низку завдань: запропонували авторське визначення поняття «президентська влада», розкрили сутність поняття «делегітимація» через закономірності зворотного зв'язку в політичній системі суспільства, розглянули науковий доробок українських учених, які досліджували проблеми теоретичної концептуалізації політичного процесу, визначили сутнісні характеристики делегітимаційного процесу та його основні елементи, дослідили особливості застосування технологій делегітимації президентської влади та представили загальну концепцію етапів розробки делегітимаційних політичних технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження політичного процесу становить необхідну складову частину вивчення політичних відносин, і відносини панування та підкорення, які є центральною проблемою делегітимаційних процесів, тут не є винятком. Як слушно зазначає А. Волинський, практично жодна ґрунтовна наукова робота загальнополітологічного характеру не оминає увагою проблематики політичного процесу, який завжди пов'язується з формуванням і розвитком усієї сфери політичних відносин. Дослідження та характеристика стадій політичного процесу є одним з базових завдань, які постають як перед політичною наукою загалом, так і перед будь-якою окремою політичною теорією, що претендує на загальнонауковий статус [3, с. 41].

Вітчизняні вчені роблять вагомий внесок у дослідження політичного процесу. Наприклад, Л. Герасіна доводить, що дефініція «політичний процес» використовується в політичній науці для наукового пояснення змісту, форм і динаміки політичного життя. Вчена визначає політичний процес як універсальну категорію політичного дискурсу, яка відображає мінливість політики, характеризує динамічний зміст політичної практики, розкриває взаємодію політичних інститутів і політичних суб'єктів, що виконують певні функції та «ролі» [4, с. 565–567]. На її думку, генеза і подальший розвиток політичної системи як процес має циклічний, спіралеподібний характер, зумовлений конкретно-історичними чинниками, та відтворюється у тих або інших типових формах. Саме тому, коли політичний процес розглядають у параметрах часу (як послідовну зміну станів політичної системи), як правило, виокремлюють такі фази – стадії його розвитку: конституювання політичної системи; її функціонування та політичний контроль; політичний розвиток системи в напрямі перетворень; відтворення (або занепад) найзначніших елементів політичної системи. Ці фази політичної еволюції є взаємозумовленими, взаємопов'язаними і дозволяють теоретично впорядкувати політичну динаміку [5, с. 17].

С. Гайдай стверджує, що процес – це загалом як спрямований та послідовний, так і неупорядкований та різноспрямований рух, який може мати певні етапи та стани, а також зорієнтований на досягнення певного, хоча й не завжди визначеного або беззмістового завдання, цілі та результату. На його думку, політичний процес – це сукупність дій його учасників, що відбуваються у певних окреслених межах і спрямовані як на підтримку та формування політичної системи, так і руйнування та підірив усталених принципів, норм, законів та політичного устрою (ладу) [6, с. 85–86]. Нехтування владою законних прав та інтересів громадян можуть сприяти та спровокувати процеси, які зрештою можуть призвести до зміни еліт (з позиції теорії еліт), устрою держави, революційних потрясінь та/або громадянської війни. Внутрішньою слабкістю держави можуть скористатися зовнішні гравці – сусідні держави. Може йтися як про повне загарбання, так і часткову анексію певних територій. Фактично йдеться про те, що представники суспільства, виступаючи генераторами різноманітних процесів, можуть не лише спричиняти соціально-політичні конфлікти, а й бути їх безпосередніми учасниками [6, с. 88].

За визначенням А. Колодій, політичний процес – це функціонування політичної системи, яка еволюціонує у політичному просторі й часі, а політична діяльність є змістом такого функціонування. Спираючись на це положення, можемо розглядати політичний процес як діяльність суб'єктів політики, що спрямована на досягнення ними політич-

них цілей та може проявлятися у різних формах через певну послідовність дій, яка призводить до виникнення політичних подій, що впливають на функціонування політичної системи у часі й просторі та здатні змінювати її [7, с. 67–80].

Досліджуючи політичний процес у контексті делегітимації президентської влади, ми встановили, що *процес делегітимації* – це діяльність політичних суб'єктів, метою якої є позбавлення чинного президента легітимності через цілеспрямований вплив на інститути політичної системи. Цей процес супроводжується якісними змінами інституту президентства та його взаємодій з іншими елементами політичної системи та зовнішнім середовищем стосовно вихідного легітимного стану. Делегітимаційний процес складається з таких елементів, як: *чинники*, за яких він зароджується, та *ресурси*, які функціонально підтримують його перебіг; цими чинниками зумовлюються зміст *комунікації* – політичних технологій та інформаційного контенту, що транслюються через спеціально підібрані *канали* та *агентів* комунікації, які залучені до процесу транслювання контенту (вони часто детерміновані наявними ресурсами); *цільова аудиторія*, яка є об'єктом комунікаційного впливу делегітимаційних політичних технологій. *Технології делегітимації президентської влади* у цьому сенсі спрямовані на інструментальне забезпечення діяльності, яка пов'язана з управлінням делегітимаційним процесом. Складовими елементами такого інструментарію є методи, способи та прийоми досягнення вищезазначеної мети. Результати застосування делегітимаційних технологій знаходять свій вияв у політичних подіях, які змінюють стан політичної системи на бажаний (тобто такий, який створював би передумови для досягнення цілі) для суб'єкта делегітимаційної діяльності. У загальному вигляді процес розробки технологій делегітимації президентської влади складається з таких етапів: визначення делегітимаційних чинників та оцінка наявних і потенційних ресурсів методом мозкового штурму; дослідження цільової аудиторії, тут застосовують медіаметричні методи (дослідження цифрових профілів соціальних мереж, автоматизований збір інформації з електронних датчиків, наприклад “people-meter” та ін.) та методи соціологічних досліджень (фокус-групи, опитування, генералізовані й вибіркові методи отримання та обробки статистичних даних і т.п.); створення контенту технології (меседжів, тригерів, символів, вербального та візуального контенту та їх екстраполяція на об'єкт делегітимації і т.п.); планування діяльності (заходів, акцій, застосовуються методи SWOT- та SMART-аналізу); визначення каналів та агентів комунікації (моделювання, медіаметричні методи та ін.); контроль за результатами імплементації технологій (методи спостереження, експертизи, контрольного заміру і т. п.).

Для виділення стадій політичного процесу А. Волинський пропонує залучати критерій якісної оцінки стану політичної системи, в цьому контексті він виділяє три стадії політичного процесу: відтворення вже наявних соціально-політичних зв'язків (доволі часто у сучасній політологічній науці цю стадію визначають поняттям «стадії нормального розвитку»); реагування на зміни у соціальному середовищі (ця стадія виявляє свою сутність у сукупності реформаційних, модернізаційних та адаптаційних політичних процесів, всебічне дослідження яких представлено у розвідках В. Горбатенка); руйнація політичної системи, коли, за словами Д. Істона, кількість вхідних даних значно перевищує можливий потенціал реагування політичної системи [3, с. 50].

З вищенаведеного стає очевидним, що категорія «політичний процес» у сучасній політичній науці застосовується в двох аспектах, які умовно можна визначити як його «макро-» та «мікрозначення». У макроаспекті політичний процес визначається як динамічна характеристика всієї політичної системи загалом, послідовна зміна її станів, стадій розвитку тощо. Що ж до мікроаспекту, то під політичним процесом у цьому разі розуміється певна рівнодіюча сукупність акцій різноманітних соціально-політичних суб'єктів, тобто сукупність субпроцесів, або мікропроцесів. Таким чином, визначення поняття «політичний процес» здійснюється через складові його елементи, субпроцеси, а політична діяльність його окремих учасників постає вихідним субстратом [8, с. 102]. За значущістю для суспільства тих чи інших форм політичного регулювання соціальних відносин політичні процеси прийнято поділяти на базові та периферійні. Відповідно до такої класифікації базові політичні процеси характеризують різноманітні способи включення широких соціальних верств у відносини з державою, форми перетворення інтересів і вимог населення в управлінські рішення, типові прийоми формування політичних еліт тощо. Периферійні ж політичні процеси розкривають динаміку формування окремих політичних асоціацій (партій, груп тиску тощо), розвиток місцевого самовряду-

вання, інші зв'язки і відносини в політичній системі, що не роблять принципового впливу на домінуючі форми і способи відправлення влади. Таким чином, дослідження змісту окремих політичних процесів відносно цілісного політичного процесу є питанням про вплив окремого на цілісне. У системному осмисленні цього процесу можливо визначити «затриманість» впливу окремих процесів на цілісний процес, оскільки периферійні процеси нібито «визрівають» до рівня цілісності та у своєму синергетичному ефекті поступово змінюють цілісність, або навпаки, коли цілісність входить у період загострення, крайнього напруження цілісності її міри, периферійні процеси можуть стати «біфуркаційними» та домінуючими у своїй зумовленій цілісності. Тому визначення лише структурної будови цілісного політичного процесу та окремих політичних субпроцесів потребує розгляду не тільки у дихотомії «частина – ціле», але й у визначенні єдності стану, змін та розвитку у політичному процесі [9, с. 258–259].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. За результатами нашого дослідження ми визначаємо делегітимаційний процес як базовий за значущістю форми регулювання політичних відносин та як субпроцес стосовно загального політичного макропроцесу. Такої позиції ми дотримуємося, виходячи з тієї логіки, що делегітимаційний процес може носити як низхідний (від управлінського апарату президента, його найближчого оточення, центральних органів державної влади делегітимаційні імпульси можуть передаватися у регіони), так і висхідний характер (делегітимаційні тенденції на місцях можуть поширитись на загальнодержавний рівень), тобто не завжди процес делегітимації є локальним, чи то периферійним. Натомість за певних умов він може чинити вирішальний вплив на розвиток політичного процесу та на зміни у політичній системі загалом. Тому подальші дослідження проблематики делегітимації політичної влади є дуже важливими в контексті запобігання кризам сталого розвитку систем політичної організації суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 05.05.2020).
2. Рибак І.В. Делегітимація. Політологія : навчальний енциклопедичний словник для студентів ВНЗ І–ІV рівнів акредитації / за ред. Н.М. Хоми. Львів : Новий Світ-2000, 2014. С. 118–120.
3. Волинський А.К. Стадії політичного процесу: політико-правові основи класифікації. *Політичний менеджмент*. 2004. Вип. 1 (4). С. 41–52.
4. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. М.П. Требіна. Харків : Право, 2015. 816 с.
5. Герасіна Л.М. Методологія і праксеологія досліджень політичних процесів. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Сер. *Політологія*. 2017. № 2. С. 16–28.
6. Гайдай С.В. Дослідження суспільно-політичного процесу: особливості, складності та український контекст. *Наукові праці МАУП*. 2017. Вип. 1. С. 85–93.
7. Політологія / за ред. А.Ф. Колодій. Київ : Ельга, Ніка-Центр, 2003. 664 с.
8. Дегтярев А.А. Основы политической теории : учебное пособие. Москва : Высшая Школа, 1998. 239 с.
9. Стратегічне прогнозування політичних ситуацій та процесів : монографія / за ред. М.А. Лепського. Запоріжжя : ЗНУ, 2012. 428 с.